

พระพุทธรูปข้ามแดน: ตำนาน การประกอบสร้างและการช่วงชิง
พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในบริบทสังคมวัฒนธรรมปัจจุบัน

Buddha Statues Across the Border: Myths, Constructions and Controversies
of Sacred Space in the Current Socio-cultural Context

ฉลอง พันธุ์จันทร์

Chalong Phanchan

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University, Thailand

Email: chalong.p@msu.ac.th

Received January 22, 2022; Revised February 5, 2022; Accepted February 15, 2022

บทคัดย่อ

พระพุทธรูปศิลปะล้านช้างในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21–23 ถือว่ามีเอกลักษณ์ ส่วนใหญ่ถูกสร้างโดยกษัตริย์ ปัจจุบันพระพุทธรูปเหล่านี้หลายองค์ได้ถูกอัญเชิญมาประดิษฐานไว้ในพื้นที่ประเทศไทย บทความวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาตำนานของพระพุทธรูปข้ามแดนที่ถูกอัญเชิญจากอาณาจักรล้านช้างมาประดิษฐานไว้ในประเทศไทย และ 2) เพื่อศึกษาการประกอบสร้างและการช่วงชิงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับพระพุทธรูปข้ามแดนในบริบทสังคมวัฒนธรรมปัจจุบัน การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยศึกษาเอกสารและข้อมูลภาคสนามในพื้นที่จังหวัดหนองคาย ยโสธร และกรุงเทพฯ ของประเทศไทย โดยใช้การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มย่อยเป็นเครื่องมือในการวิจัย ผลการวิจัยพบว่า ตำนานพระพุทธรูปข้ามแดนมีปรากฏอยู่ 2 ช่วง คือ 1) การอัญเชิญพระพุทธรูปเข้าสู่อาณาจักรกรุงธนบุรี 1 ครั้ง คือพระแก้วมรกตและพระบาง 2) การอัญเชิญพระพุทธรูปเข้าสู่อาณาจักรกรุงรัตนโกสินทร์ 2 ครั้ง อาทิ พระสุก พระเสริม พระใส พระแช่คำ เป็นต้น แต่มีพระพุทธรูปหลายองค์ที่ไม่มีรายละเอียดในการอัญเชิญข้ามแดนอย่างชัดเจน มีเพียงจารึกไว้ว่า “ได้ถูกอัญเชิญมาจากอาณาจักรล้านช้าง” สำหรับการประกอบสร้างและการช่วงชิงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์พบว่า พระสุกและพระใส มีการนำไปประกอบสร้างและมีการช่วงชิงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างหลากหลาย แต่พระเสริมนั้นมีการกล่าวถึงในพื้นที่ชายแดนน้อยมาก และมีการเชื่อมโยงกับตำนานและปรากฏการณ์อื่นๆ เช่น บั้งไฟพญานาค น้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น พื้นที่เหล่านี้ได้ถูกทำให้เป็นพื้นที่ “ศักดิ์สิทธิ์” และเป็นที่ยอมรับสำหรับพุทธศาสนิกชน จนนำไปสู่การสร้างพระเครื่องและของที่ระลึกต่าง ๆ

คำสำคัญ: พระพุทธรูปข้ามแดน; ตำนาน; พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์; การประกอบสร้าง; การช่วงชิง

Abstract

Most of the Buddha statues in Lan Xang art during the 21st – 23rd Buddhist centuries are considered unique, as most of them were built by the king. At present, many of these Buddha statues have been brought to be enshrined in Thailand. This research article therefore had two objectives: 1) to study the myths of the summoned cross-border Buddha statues, from the Lan Xang Kingdom to be enshrined in Thailand; and 2) to study constructions and controversies of sacred space in the current socio-cultural context. This research was qualitative research by studying documents and field data in Nong Khai, Yasothon, and Bangkok provinces of Thailand. The research tools were observations, in-depth interviews, and small group discussions. The results showed that there are two periods of myths about Buddha statues across the border: 1) The Buddha statues were brought into the Krung Thon Buri kingdom once, namely Phra Kaew Morakot and Phra Bang; 2) the Buddha statues were brought into the Rattanakosin Kingdom twice, including Phra Suk, Phra Serm, Phra Sai, Phra Sae Kham, and so on. But there are many Buddha statues that do not clearly have details on the crossing of the border. There is only one inscription that says, “was summoned from the Lan Xang Kingdom.” For the construction and controversies of the sacred space, they found that Phra Suk and Phra Sai were brought to build and scramble for a variety of sacred spaces. But Phra Serm is rarely mentioned in the border areas. There is a connection between the myths and other phenomena such as Naga fireballs, holy water, etc. These areas have been made into “Sacred Areas”, and they are popular for Buddhists to visit, which has led to the creation of various amulets.

Keywords: Buddha statues across the border; Myths; Sacred Space; Constructions; Controversies

บทนำ

ภูมิภาคลุ่มน้ำโขงนับเป็นอาณาจักรวัฒนธรรม เศรษฐกิจที่สำคัญแห่งหนึ่งของภูมิภาคเอเชียและของโลก ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ยังเป็นแดนที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่มีลักษณะโดดเด่นเฉพาะ โดยมีแม่น้ำโขงทำหน้าที่เชื่อมร้อยสายสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม ตลอดจนเศรษฐกิจของผู้คนต่างเผ่าพันธุ์ในอาณาจักรนี้ให้อยู่ร่วมกันมาช้านาน จนก่อเกิดเป็นพื้นที่วัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ในแง่วัฒนธรรมนั้นพบว่าในอดีต เป็นการอยู่ร่วมกันระหว่างวัฒนธรรม

หลักที่แตกต่างกัน คือ วัฒนธรรมพื้นเมืองที่เชื่อและบูชาสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีปู่ตา ผีแถน ผีฟ้าและพญานาค โดยความเชื่อและพิธีกรรมท้องถิ่นเหล่านี้คู่ขนานและผสานอยู่กับคติแบบฮินดู พุทธ ศาสนาสายเถรวาท (Thaweessit, 2009) ลุ่มแม่น้ำโขงถือว่าเป็นจุดกำเนิดวัฒนธรรมและตำนาน รวมทั้งเป็นที่ตั้งอาณาจักรที่สำคัญตั้งแต่สมัยโบราณ เช่น ในตำนานอุรังคนิทาน ได้กล่าวถึงการอัญเชิญ พระอัฐมคธาของพระพุทธเจ้ามาประดิษฐาน ที่ดอยกัปปณคีรี (ปัจจุบันคือพระธาตุนม) โดยพระมหากัสสปเถระ ซึ่งมีอาณาจักรสำคัญ 7 แห่ง ได้ร่วมกันก่ออุโมงค์เพื่อประดิษฐานพระอัฐมคธา (Phra Dhammarachanuwat, 2008) และมีบางอาณาจักรมีพัฒนาการต่อมา ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม การเมืองและศาสนา อาณาจักรที่มีความโดดเด่นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 คืออาณาจักรล้านช้าง ในยุคของพระยาฟ้ารุ่งม (Srisam-ang, 2002) และมีความรุ่งเรืองเป็นอย่างมากในยุคของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช โดยมีการอัญเชิญพระแก้วมรกตจากเชียงใหม่มายังอาณาจักรล้านช้าง และมีการย้ายเมืองหลวงจากนครเวียงจันทน์หรือหลวงพระบาง มายังนครเวียงจันทน์ ใน พ.ศ. 2103 และในรัชสมัยของพระยาสุริยวงศาธรรมิกราช พ.ศ. 2181-2238 หรือในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งถือว่าเป็นยุคทองของอาณาจักรล้านช้าง มีการหล่อพระพุทธรูปขึ้นมากมาย (Chuwichian, 2014) สองฝั่งแม่น้ำโขงอันเป็นต้นกำเนิดวัฒนธรรม-ศิลปกรรมแบบล้านช้าง ปัจจุบันอยู่ในเขตสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และบางส่วนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ศรีศักร วัลลิโกดม ได้แสดงให้เห็นถึงภูมิประเทศของภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน มีลักษณะคล้ายแอ่งกระทะใหญ่ 2 แห่ง คือ แอ่งสกลนคร และแอ่งโคราช (Wanliphodom, 2003) ซึ่งถือว่าเป็นแอ่งอารยธรรมหลักอีกแห่งหนึ่งของลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะแอ่งอารยธรรมสกลนคร

เมื่อกล่าวถึงประติมากรรมศิลปะลาวล้านช้าง ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 จนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 24 แล้ว พระพุทธรูปลาวล้านช้าง ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ที่มีความโดดเด่นและส่วนใหญ่สร้างโดยกษัตริย์ ขุนนางและชนชั้นสูง ซึ่งวัสดุที่นิยมใช้ในการสร้างพระพุทธรูปส่วนใหญ่เป็นโลหะสำริด คักดีชัย สายสิงห์ ได้กล่าวถึงพัฒนาการและแหล่งบันดาลใจทางศิลปะแบบลาวล้านช้างว่า ศิลปะล้านนามีอิทธิพลต่อรูปแบบพระพุทธรูปล้านช้างเป็นอย่างมากและเป็นระยะเวลาอันยาวนาน พระพุทธรูปในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 ที่ถือว่าโดดเด่นมากกลุ่มหนึ่ง คือ พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ. 2091-2114) (Saisingha, 2012) ในสมัยนี้มีการสร้างวัดและพระพุทธรูปสำคัญเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะพระพุทธรูปที่หล่อด้วยสำริด ซึ่งพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ได้หล่อขึ้นหลายองค์ เช่น พระเจ้าองค์ดื้อ วัดพระเจ้าองค์ดื้อมหาวิหาร เวียงจันทน์ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2109 (Srisam-ang, 2002) และส่วนหนึ่งพบในพื้นที่ภาคอีสานที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้าง คือ พระเจ้าองค์ดื้อ วัดศรีชมภูองค์ดื้อ จังหวัดหนองคาย สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2109 (Boonrawd, 2002) แต่ยังมีพระพุทธรูปล้านช้างที่สำคัญบางองค์ ซึ่งมีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 22-23 ถูกอัญเชิญจากแหล่งเดิมที่เคยประดิษฐาน คือ เวียงจันทน์และหัวเมืองล้านช้างไปยังเมืองต่าง ๆ ในพื้นที่ประเทศไทยปัจจุบัน เช่น พระใส วัดโพธิ์ชัย, พระเสีง วัดมณีโคตร จังหวัดหนองคาย, พระเสริม และพระใส วัดปทุมวนา

ราม, พระแสนเมืองเชียงแตง วัดหงส์รัตนาราม กรุงเทพฯ และพระเจ้าองค์แสน หรือพระเจ้าแสนท่า วัดโพธิ์ชัยนาฬิง จังหวัดเลย เป็นต้น ทั้งนี้ Saisingha (2012) ได้กล่าวว่า สมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 3 ของไทย ได้มีการอัญเชิญพระพุทธรูปในศิลปะลาวล้านช้างที่มีความสำคัญ เช่น พระบาง พระใส พระเสริม และพระแสน มาประดิษฐานที่วัดปทุมวนาราม ส่วนพระแสน อีกองค์หนึ่งประดิษฐานที่วัดหงส์รัตนาราม นอกจากนี้ยังมีพระอรุณ ประดิษฐานที่วัดอรุณราชวราราม และมีพระพุทธรูปอีกส่วนหนึ่งประดิษฐานไว้ตามหัวเมือง ที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง ได้แก่ หนองคาย นครพนม เลย เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม พระพุทธรูปล้านช้างหลายองค์ได้ถูกอัญเชิญสู่อาณาจักรกรุงรัตนโกสินทร์ หรือประเทศไทย ปัจจุบันพบว่า มีพระพุทธรูปหลายองค์ที่ถูกอัญเชิญมาประดิษฐานแล้วมีการสร้างจำลอง และได้ถูกยอมรับโดยชุมชนบางส่วนว่าเป็นพระพุทธรูปองค์จริง บนพื้นฐานความเชื่อและความศรัทธาของพระพุทธรูปข้ามแดน ผ่านตำนานและพื้นที่หรืออาณาบริเวณที่มีความเชื่อมโยงกับพระพุทธรูปแต่ละองค์ อาทิ อาณาบริเวณเวินสุก และวัดสำคัญซึ่งใช้เป็นประดิษฐานพระพุทธรูป คือ วัดโพธิ์ชัย วัดประดิษฐ์ธรรมคุณ วัดศรีคุณเมือง วัดมณีโคตร วัดหลวงพิสัยเจติยาราม ในพื้นที่จังหวัดหนองคาย และวัดศรีธรรมาราม ในพื้นที่จังหวัดยโสธร รวมถึงวัดปทุมวนารามราชวรวิหาร กรุงเทพฯ เป็นต้น ซึ่งวัดเหล่านี้ได้ใช้ตำนานการอัญเชิญพระพุทธรูปข้ามแดน มาประกอบสร้างและก่อให้เกิดการช่วงชิงพื้นที่ทางความเชื่อ เพื่อสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ทำให้เห็นว่าพระพุทธรูปเหล่านี้ยังมีความสำคัญและดูเหมือนว่าจะทวีคูณขึ้นเรื่อย ๆ ตามความต้องการที่พึงพอใจของทั้งชาวไทยและลาว แต่ในด้านตำนานการประกอบสร้างและการช่วงชิงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับพระพุทธรูปข้ามแดนดังกล่าว ยังไม่ปรากฏว่ามีการศึกษาวิเคราะห์อย่างชัดเจนและเป็นระบบ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาโดยใช้เฉพาะพระพุทธรูปที่สำคัญ และรู้จักกันอย่างแพร่หลายที่ถูกสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-23 และถูกอัญเชิญมาจากอาณาจักรล้านช้าง หรือถูกสร้างขึ้นใหม่ในนามเดิม ซึ่งประดิษฐานไว้ในแต่ละพื้นที่ของประเทศไทยเท่านั้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาดำเนินการพระพุทธรูปข้ามแดนที่ถูกอัญเชิญจากอาณาจักรล้านช้างมาประดิษฐานไว้ในประเทศไทย
2. เพื่อศึกษาการประกอบสร้างและการช่วงชิงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับพระพุทธรูปข้ามแดนในบริบทสังคมวัฒนธรรมปัจจุบัน

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งวรรณกรรมออกเป็น 2 ส่วน คือ แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นกรอบในการศึกษา ดังนี้ (1) แนวคิดความศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ คำว่า

ความศักดิ์สิทธิ์ในพจนานุกรมราชบัณฑิต (Royal Institute, 2006) ได้ให้ความหมายว่า “อำนาจที่อาจบันดาลให้สำเร็จตามประสงค์ หรือ อำนาจและความสำเร็จหรืออำนาจอันชอบธรรม ส่วนคำว่า พื้นที่ หมายถึง แผ่นดินอยู่ เป็นพื้นที่ที่คนเกิดการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย ซึ่ง “คน” และ “พื้นที่” ได้ก่อให้เกิดเรื่องราวของคนในชุมชนหรือชีวิตวัฒนธรรม (Wanlipodom, 2016) ด้าน Nawabut (2001) ได้กล่าวถึงความศักดิ์สิทธิ์ ว่า คือพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ และการสัมผัสที่เชื่อว่าสามารถบันดาลคุณและโทษได้ต่อผู้ที่เชื่อถือ ส่วน Wannasiri (1997) ได้กล่าวว่าความศักดิ์สิทธิ์เป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบทางศาสนา มีการใช้ควบคู่ไปกับความเชื่อ (belief) ศรัทธา (faith) ความขลัง (ritual) พิธีกรรม (rites) กฎเกณฑ์ เช่นเดียวกับ Channgam (1991) ที่ได้อธิบายว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา มีลักษณะที่สำคัญ คือ เป็นสิ่งที่ดีที่สุดในคุณภาพ เป็นสิ่งสูงสุดโดยตำแหน่ง รวมถึงเป็นสิ่งที่เชื่อว่าอยู่เหนือธรรมชาติ จากการศึกษาดังกล่าวทำให้พบว่า พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มีองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ โลกสามัญ (Profane world) และโลกศักดิ์สิทธิ์ (Sacred world) ซึ่งคำว่าโลกศักดิ์สิทธิ์ในทางมานุษยวิทยา หมายถึง เหตุการณ์ ปริณิพจน์ พื้นที่และเวลา ที่แตกต่างจากโลกของชีวิตประจำวันที่เราใช้ชีวิตอยู่ อาจหมายถึง การสามารถติดต่อกับโลกหน้า การศึกษาโลกศักดิ์สิทธิ์มาพร้อมกับการศึกษาพิธีกรรม ความเชื่อของสิ่งเหล่านั้นด้วย ซึ่ง Fuengfusakul (2008) ได้ให้ทัศนะเรื่องนี้ว่า พิธีกรรมในบางครั้งกลายเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมที่กำหนดให้มนุษย์ปฏิบัติตนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จากทัศนะดังกล่าวทำให้เห็นว่า ความศักดิ์สิทธิ์นั้นจะถูกแสดงออกผ่านพิธีกรรม และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นั้นมีการเชื่อมสัมพันธ์กับทั้งโลกสามัญและโลกศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งทั้ง 2 มิติดังกล่าวเป็นศูนย์รวมของ “ความศักดิ์สิทธิ์” ที่สะท้อนให้เห็นผ่านพื้นที่ที่หลากหลายตามลักษณะของภูมิภาควัฒนธรรม

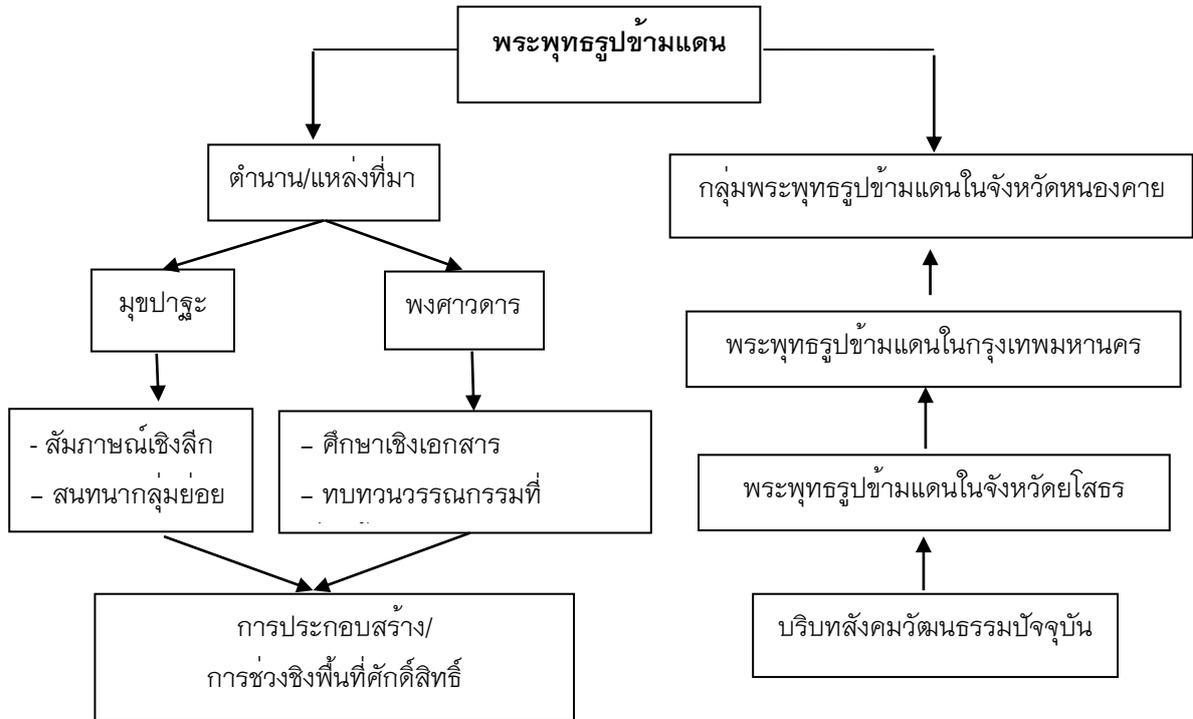
Channgam (1991) ได้แบ่งประเภทของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ออกเป็น 2 ประเภท คือ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (Holy grounds) ที่เป็นอาณาบริเวณที่มีความสัมพันธ์กับประวัติ หรือเหตุการณ์ที่สำคัญทางศาสนา อาจเป็นเมืองศักดิ์สิทธิ์ รวมถึงสายน้ำศักดิ์สิทธิ์ ส่วนประเภทที่ 2 นั้นคือ อาคารศักดิ์สิทธิ์ (Holy Building) หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนา เช่น ศาลเจ้า เทวาลัย พระอุโบสถ สถูปหรือเจดีย์ และหอพระไตรปิฎก เป็นต้น เช่นเดียวกับทัศนะของ Eliade (1987) ที่กล่าวถึงองค์ประกอบของความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญ 3 ประการ คือ เป็นสถานที่สื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นสถานที่แสดงพละภาพศักดิ์สิทธิ์ และเป็นสถานที่แห่งการอุปมาโลกแห่งจินตภาพในจิต ความเชื่อให้ปรากฏ จากการศึกษาแนวคิดเรื่องความศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ทำให้เห็นความเกี่ยวข้องของทั้งผู้คน พื้นที่ คติความเชื่อ พิธีกรรม รวมถึงศาสนสถานที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีรูปลักษณ์โดดเด่น และมีความสำคัญกับการปฏิบัติทางวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ วิธีการดำเนินชีวิตหรือสถาบันทางสังคมของชุมชนที่อาศัยอยู่ จนฝังอยู่ในรากฐานของประวัติศาสตร์ของชุมชนและมีความสำคัญในเชิงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (2) ทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม ที่เสนอว่า สิ่งที่มีมนุษย์เชื่อว่าเป็นความจริงทางสังคมล้วนแต่เป็นโลกที่ถูกสร้างและถูกตีความมาแล้วในระดับหนึ่งทั้งสิ้น (Kolb, 1978) และยังถือว่าการจริงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น (construct) ซึ่ง Hall (1997) ได้กล่าวว่า ความเป็น

จริงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาได้ภายใต้กระบวนการทางสังคม ประเด็นนี้ Kaewthep (2005) ได้อธิบายว่าการสื่อสารเป็นกระบวนการที่มนุษย์แต่ละคนใช้เพื่อประกอบสร้างความเป็นจริงขึ้นมา ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นความจริงชุดเดียวกัน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ก็เช่นเดียวกัน เมื่อมีการสร้างโบราณสถานผู้ที่สร้างเหล่านั้นต่างมีการสถาปนาความจริงไว้แล้วเพื่อสร้างสิ่งเคารพบูชา เมื่อเวลาผ่านไปช่วงหนึ่ง อาจมีการรื้อฟื้นโบราณสถานให้กลับมามีชีวิตอีกครั้งด้วยการประกอบสร้างความเป็นจริงขึ้นมาใหม่ หรืออาจผลิตซ้ำความหมายเดิม แต่มีบางอย่างเปลี่ยนแปลงไป

สำหรับการทบทวนเอกสารและงานวิจัยนั้น พบว่า Poonsook et al. (2018) ได้ศึกษาเรื่อง “วัดในฐานะ “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” ในบริบทการท่องเที่ยว” พบว่า มีการนำเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์มาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เช่น การสร้างรูปเคารพ เทวรูปบูชา ถาวรวัตถุ เป็นต้น เพื่อสร้าง “จุดขาย” แก่วัด ส่วนงานของ Santasombat (2015) ได้ศึกษาเรื่อง “ชนชายแดนกับความหลากหลายของระบบความเชื่อ; การช่วงชิงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และการครอบงำเชิงสัญลักษณ์” พบว่า การบวงสรวงบูชาหรือพิธีกรรมเป็นการ “เปิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” แยกออกจากพื้นที่ธรรมดาสามัญหรือโลกียะและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นพื้นที่แห่งการครอบงำเชิงสัญลักษณ์ สำหรับงานวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธรูปนั้น Hongsuwan (2011) ได้ศึกษาเรื่อง “ตำนานพระพุทธรูปล้านนา: พลังปัญญาทางความเชื่อและความสัมพันธ์กับท้องถิ่น” พบว่า ตำนานพระพุทธรูปเป็นเรื่องเล่าอธิบายถึงประวัติความเป็นมาตลอดจนปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับพระพุทธรูป ซึ่งชาวพุทธในดินแดนต่าง ๆ ล้วนมีเรื่องเล่าขานสร้างเป็นจินตนาการผ่านพลังศรัทธาให้เกิดขึ้นเกี่ยวกับประวัติที่มา อำนาจอิทธิฤทธิ์และปาฏิหาริย์ รูปร่างและลักษณะพิเศษขององค์พระพุทธรูปที่ได้ประดิษฐานอยู่ในชุมชนบ้านเมืองของตน จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่า แนวคิดทฤษฎีที่ผู้วิจัยจะใช้เป็นกรอบในการศึกษาข้อมูลในพื้นที่นั้นยังไม่มีการใช้แนวคิดและทฤษฎีเหล่านี้ไปศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับตำนานพระพุทธรูปข้ามแดน และจากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้เห็นว่ามิงงานวิจัยบางส่วนที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธรูปในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว แต่จะเน้นในด้านการท่องเที่ยวและการสื่อความหมายเชิงวัฒนธรรมและคติชน แต่ประเด็นการประกอบสร้าง การช่วงชิงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่ยังไม่ปรากฏอย่างชัดเจน

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยตามแนวคิดความศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (sacred and sacred place) และทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม (social construction of reality) เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา เก็บข้อมูลรวมทั้งการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และอภิปรายข้อมูล ดังนี้

ภาพที่ 1: กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วย

1. การศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Study) ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมโดยเริ่มต้นจากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี รวมทั้งพงศาวดารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำข้อมูลมาสังเคราะห์ให้เห็นประเด็นสำคัญของการศึกษาและต่อยอดการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่

2. พื้นที่วิจัยได้ถูกแบ่งออกเป็น 3 จังหวัด คือ หนองคาย ยโสธร และกรุงเทพมหานคร เพราะมีความเกี่ยวข้องกับตำนาน การประกอบสร้างและการช่วงชิงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับพระพุทธรูปข้ามแดนอย่างโดดเด่นและมีบทบาทในบริบทสังคมวัฒนธรรมปัจจุบัน ได้แก่ จังหวัดหนองคาย จำนวน 7 องค์ คือ (1) พระใส วัดโพธิ์ชัย (2) พระสุก วัดศรีคุณเมือง (3) พระเสาร์ วัดประดิษฐ์ธรรมคุณ (4) พระสวย วัดยอดแก้ว พระพุทธรูปทั้ง 4 องค์นี้ประดิษฐานอยู่ในเขตอำเภอเมืองหนองคาย (5) พระทองแสน วัดท่าคกเรือ อำเภอท่าบ่อ (6) พระเสียง วัดมณีโคตร (7) พระศรีบุญเรือง วัดหลวงพิสัยเจติยาราม อำเภอโพนพิสัย ในพื้นที่จังหวัดยโสธร จำนวน 1 องค์ คือ (8) พระสุก วัดศรีธรรมาราม อำเภอเมือง และกรุงเทพมหานคร จำนวน 1 องค์ คือ (9) พระเสริม วัดปทุมวนารามราชวรวิหาร

2. การสังเกตและการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) โดยผู้วิจัยคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มประชาชนในพื้นที่ที่พระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ ประกอบด้วย พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ผู้รู้ จำนวน 30 รูป/คน (2)

นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและลาวที่เข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ จำนวน 30 คน โดยการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling)

3. การสนทนากลุ่มย่อย (focus group discussion) กับผู้เชี่ยวชาญ/นักวิชาการทางศาสนา จำนวน 10 คน ประกอบด้วย ตัวแทนภาครัฐ ภาคประชาสังคม และปราชญ์ท้องถิ่นแล้วนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลทั้งในส่วนเอกสาร งานวิจัย และข้อมูลภาคสนาม เพื่ออภิปรายผลการศึกษาด้านแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และอภิปรายผลเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่และข้อเสนอแนะต่อไป

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1. ผลการวิจัยพบว่า ตำนานพระพุทธรูปข้ามแดนในพื้นที่จังหวัดหนองคาย ถือว่าเป็นพื้นที่รับการข้ามแดนของพระพุทธรูปจากอาณาจักรล้านช้าง ที่ถูกอัญเชิญมาประดิษฐานไว้ก่อนถูกอัญเชิญไปยังกรุงเทพมหานครและสถานที่อื่น ๆ อาจแบ่งได้เป็นหลายระยะเวลาและหลายครั้งในการข้ามไป-มาของพระพุทธรูปอันเนื่องมาจากสาเหตุต่าง ๆ มีทั้งที่ปรากฏเป็นตำนานที่ถูกบันทึกไว้ในพงศาวดารและอีกส่วนหนึ่งไม่ปรากฏอยู่ในพงศาวดาร แต่เป็นที่รับรู้กันในระดับชุมชนเกี่ยวกับตำนานข้ามแดนหรือจากจารึกที่ปรากฏอยู่บนฐานพระพุทธรูปเอง สามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ (1) กลุ่มพระพุทธรูปที่มีชื่อปรากฏในพงศาวดาร (2) กลุ่มพระพุทธรูปข้ามแดนที่ถูกกล่าวอ้างเชื่อมโยงกับการอัญเชิญมาพร้อมกับพระพุทธรูป 3 พี่น้อง และ (3) กลุ่มพระพุทธรูปที่ไม่มีชื่อปรากฏอยู่ในพงศาวดารหรือถูกอ้างถึงในการอัญเชิญมาพร้อมกับพระพุทธรูป 3 พี่น้อง แต่มีความสำคัญต่อชุมชนในพื้นที่ชายแดนลุ่มน้ำโขง

กลุ่มที่ 1 มีพระพุทธรูปข้ามแดนที่สำคัญ คือ พระสุก พระเสริม พระใส และพระพุทธรูปองค์อื่น ๆ ถือว่าเป็นพระพุทธรูปที่ถูกอัญเชิญมาในคราวเดียวกัน และมีชื่อปรากฏในพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ (Chaophraya Thiphakorawong, 2012) โดยพระสุกตามตำนานได้จมอยู่ใต้แม่น้ำโขงบริเวณเวินสุก พระเสริมถูกอัญเชิญไปประดิษฐานที่วัดประทุมวนารามราชวิหาร กรุงเทพมหานคร พระใสได้ประดิษฐานไว้ที่วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย ตามตำนานการสร้างพระทั้ง 3 องค์มีความเชื่อมโยงกับกษัตริย์ที่ครองอาณาจักรเวียงจันทน์ ในช่วงพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ในปี พ.ศ. 2109 (Srisam-ang, 2002) หลังจากที่พระองค์ให้สร้างพระธาตุหลวงเสร็จแล้ว ก็ทรงดำริจะสร้างพระใหญ่เรียกว่า “พระองค์ดี” ในคราวเดียวกันนั้นพระราชธิดาทั้ง 3 พระองค์ ก็ได้สร้างพระพุทธรูปขึ้น จำนวน 3 องค์ คือ พระสุก พระเสริม และพระใส และได้ถวายชื่อพระพุทธรูปตามนามของตนเอง ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (Somdej Krom Phraya Damrong Rajanuphap, 2005) ทรงลงความเห็นเกี่ยวกับพระพุทธรูปทั้ง 3 องค์นี้ว่า เป็นพระพุทธรูปล้านช้างที่งดงามยิ่งกว่าพระพุทธรูปองค์อื่น ๆ และทรงสันนิษฐานเรื่องการสร้างเป็น 2 ประการ คือ อาจจะเป็นพระพุทธรูปที่สร้างจากเมืองหนึ่งเมืองใด

ทางตะวันออกของอาณาจักรล้านช้าง และต่อมาตกอยู่ในเขตล้านช้าง หรืออาจสร้างขึ้นในเขตล้านช้าง โดยฝีมือช่างลาวพุงขาว

กลุ่มที่ 2 คือ พระเสีง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ ขนาดหน้าตัก 8 นิ้ว สูง 24 นิ้ว หนักประมาณ 100 กิโลกรัม ตามตำนานถือว่าเป็นพระพุทธรูปข้ามแดนที่เก่าแก่อีกองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นที่รับรู้ของพุทธศาสนิกชนทั้งสองฝั่งโขงตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน อาจแยกตำนานออกเป็น 2 ส่วน คือ (1) ตำนานฉบับที่บันทึกโดยวัดมณีโคตรว่า พระเสีง เป็นพระพุทธรูปประจำวันเกิดของพระธิดาเจ้าเมืองล้านช้าง เมืองหลวงพระบาง เดิมชื่อ “เสีง” ส่วนตำนานที่ 2 กล่าวว่า เป็นพระพุทธรูปที่กษัตริย์ล้านช้างสร้างขึ้นให้เป็นพระเสีงทวยประจำเมือง และใช้เป็นพระเสีงทวยในโอกาสเสด็จขึ้นครองราชย์ หรือมีเหตุการณ์สำคัญในโอกาสต่าง ๆ (Tourism Authority of Thailand, Udon Thani Office, 2018) แต่ทั้ง 2 ตำนานกล่าวตรงกัน คือ พระเสีงถูกอัญเชิญมาพร้อมกับพระสุก พระเสริม และพระใส อย่างไรก็ตาม เป็นเรื่องยากที่จะชี้ชัดว่าตำนานชุดใดมีความเป็นจริง

พระพุทธรูปอีกองค์หนึ่งที่ได้อัญเชิญมาพร้อมกันคือ พระเสาร์ ซึ่งเป็นพุทธรูปปางมารวิชัย ลักษณะพิเศษของพระเสาร์ คือ เล็บและริมพระโอษฐ์เป็นทองคำ หน้าตักกว้าง 65 ซม. สูง 151 ซม. ฐานองค์กว้าง 63 ซม. สูง 102 ซม. ฐานรองรับเป็นทองคำ กว้าง 105 ซม. สูง 57 ซม. มีอักษรธรรมจารึกที่ฐานรองรับพระไว้ว่า “พระเสาร์สร้างโดยพญาสุมน เจ้านครศรีเชียงใหม่ พร้อมราชเทวีและข้าราชการบริวาร โดยได้ร่วมกันสร้างขึ้น มุ่งความสำเร็จจรรพผล นิพพาน ตามคติและความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ตามเอกสารได้ระบุช่วงเวลาที่สร้าง คือ วันที่ 1 เดือน 3 แรม 8 ค่ำ ปีมะโรง เวลาประมาณ 15.00 น. ฤกษ์ 16 พุทธศักราช 2111 ตั้งชื่อว่า พระเสาร์” ต่อมามีการนำพระเสาร์ไปถวายพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช และได้ถูกอัญเชิญลงมาในคราวเดียวกันกับการอัญเชิญพระสุก พระเสริม พระใส และพระเสีง โดยนำมาประดิษฐานไว้ที่วัดประดิษฐานธรรมคุณหรือวัดหอก่อง ใน พ.ศ. 2369 ในรัชสมัยของรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระเสาร์ถือว่าเป็นพระพุทธรูปข้ามแดน 1 ในหลาย ๆ องค์ที่ถูกอัญเชิญมาประดิษฐานไว้ที่วัดหอก่อง ปัจจุบันวัดหอก่องเป็นที่รับรู้ว่าเป็นปฐมสถานวิหารพระเสริมพระใส และตำนานการเดินทางของพระพุทธรูปข้ามแดนได้ถูกนำมาเป็นคำขวัญประจำชุมชนหรือคุ้มหอก่อง คือ “ไหว้สักการะพระเจ้ารัตนโกสินทร์ พุทธสถานอันศักดิ์สิทธิ์ ประดิษฐานหลวงพ่อบุญพระเสาร์ ถิ่นเคยเนาพระเสริม พระใส อายุขัยพระอุโบสถกว่า 180 ปี ของดีคุ้มหอก่องเมืองหนองคาย”

มีข้อสังเกตคือ จากพงศาวดารที่เกี่ยวข้องกับการอัญเชิญพระพุทธรูปจากอาณาจักรล้านช้างสู่อาณาจักรกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ไม่ปรากฏชื่อของพระเสีง และพระเสาร์ เช่น ข้อความจากพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1-4 ว่า “อนึ่งพระพุทธรูปสำหรับเมืองเวียงจันทร์ พระบางหายไป ได้แก่พระเสริม พระใส พระศุก พระแซ่คำ พระแก่นจันทร์ พระสร่งน้ำ พระเงินหล่อ พระเงินบูรอม 9 พระองค์ แต่จะลงไปกรุงเทพมหานครได้แต่พระแซ่คำองค์ 1 กับได้พระเจ้าฉันทผลสมหน้าตัก 20 นิ้ว พระองค์ 1 พระนาคสวาดหน้าตัก 10 นิ้ว พระองค์ 1 หนัก 17 ชั่ง พระนาคสวาดหน้าตัก 8 นิ้ว” หรือในครั้งรัชกาลที่ 3 มีข้อความว่า “ครั้งนั้นพระพุทธรูปมีชื่อในเมืองเวียงจันทร์ทุกพระองค์ก็ได้ทรงรวบรวมมา

ทอดพระเนตร ทรงเลือกเชิญลงมาแต่พระบางและพระแพรค้ำ” หรือในคราวที่รัชกาลที่ 4 พระราชทานพระบางคืนไปยังเมืองหลวงพระบาง ก็มีบันทึกชัดเจนว่า “จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รับเอาพระบางขึ้นไปประดิษฐานไว้ ณ เมืองหลวงพระบางตามเดิม พระเสริม พระไสนั้น โปรดให้ประดิษฐานไว้ที่วิหารวัดประทุมวนาราม พระแสนนั้นประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถด้วยกันทั้ง 3 พระองค์” (Chaophraya Thiphakorawong, 2012) จากหลักฐานดังกล่าว ทำให้เห็นว่า ตำนานพระเสี้ยงและพระเสาร์นั้นอาจถูกนำมาผูกโยงเข้ากับตำนานการอัญเชิญพระพุทธรูป 3 พี่น้องมาสู่อาณาจักรกรุงรัตนโกสินทร์ในภายหลังโดยชุมชนเนื่องจากการขาดหลักฐานที่ชัดเจนที่จะนำมาอธิบายความเป็นมาทั้งพระเสี้ยงและพระเสาร์

กลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มพระพุทธรูปที่ไม่มีชื่อปรากฏอยู่ในพงศาวดารและไม่ถูกอ้างถึงในการอัญเชิญมาพร้อมกับพระพุทธรูป 3 พี่น้อง แต่มีความสำคัญต่อชุมชนในพื้นที่ คือ (1) พระสวย (2) พระศรีบุญเรือง (3) พระทองแสน พระสวยเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย มีขนาดหน้าตัก 27 นิ้วสูง 109 เซนติเมตรเป็นศิลปะล้านช้าง ริมฝีปากยิ้ม ตามอักษรจารึกข้างเคียงว่า ได้อัญเชิญมาจากอาณาจักรล้านช้าง โดยราชครูเจ้ามหาวัน ส่วนพระศรีบุญเรือง เป็นพระพุทธรูปปางชัตตสมาธิ ศิลปะล้านช้าง ความสูงจากหน้าตักถึงปลายพระเศียร 36 นิ้ว หน้าตักกว้าง 26 นิ้ว อัญเชิญมาจากอาณาจักรล้านช้าง สมัยพระสุนทรธรรมธาดาเจ้าเมืองโพธิ์พิสัย เดิมประดิษฐานอยู่วัดกลางหรือวัดศรีบุญเรือง อำเภอโพธิ์พิสัย ต่อมาเมื่อปี 2505 ได้อัญเชิญมาประดิษฐานอยู่วัดหลวงพิสัยเจติยาราม อำเภอโพธิ์พิสัย ส่วนพระทองแสน เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยแบบศิลปะล้านช้าง โดยหล่อด้วยทองสำริดเป็นสองท่อน องค์พระพุทธรูปน้ำหนักแสนสองหมื่นหกพัน สันนิษฐานว่า พระทองแสน ได้ถูกอัญเชิญมาจากอาณาจักรล้านช้าง แต่ไม่สามารถระบุปี พ.ศ. ได้ โดยมีจารึกไว้ว่า (1) จุลสังกราท 15 ตัว ปีกาไล้ เดือน 5 แรม 11 ค่ำ วัน 6 ยาม แถกไล้เที่ยงวัน ..พระยาหลวงสุคันธวงศ์...ราชเจ้า, (2) ทาในวรพุทธศาสนา สร้างพระพุทธรเจ้า แต่องค์หนักแสน 2 หมื่น 6 พัน แทนหนัก 2 แสนทอง นิพพานปัจจโยตุ (Wat Tha Khok Rueda, 2019) จากจารึกใต้ฐานของหลวงพ่อบุระเจ้าทองแสน ซึ่งเป็นอักษรธรรมล้านนา สามารถตีความได้ ดังนี้ (1) จุลสังกราท ...15 ตัว เข้าใจว่า เป็นจุลศักราช 1015 ตรงกับ พ.ศ. 2198 (2) ปีกาไล้ เท่ากับปีมะเส็งเบญจศก (3) วัน 6 เท่ากับวันศุกร์ (4) ยามแถกไล้เที่ยงวัน ตั้งแต่เวลา 09.00–10.30 น. (5) ทา (ธา) เข้าใจว่าจะเป็นคำสุดท้ายของคำว่า “ศรัทธา” (6) แต่องค์ เท่ากับเฉพาะส่วนขององค์พระพุทธรูป (7) แทนเท่ากับ ฐานพระพุทธรูป (8) นิพพานปัจจโยตุ แปลโดยความว่า จงเป็นไปเพื่อพระนิพพาน ผลการศึกษาตำนานพระพุทธรูปข้ามแดนกลุ่มนี้ ไม่ปรากฏว่า มีความเชื่อมโยงกับพระพุทธรูป 3 พี่น้องคือ พระสุก พระเสริม และพระใส รวมถึงการจารึกในพงศาวดาร เป็นแต่เพียงการสันนิษฐานว่า “ถูกอัญเชิญมาจากอาณาจักรล้านช้าง” เท่านั้น

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาพระพุทธรูปข้ามแดนทำให้พบความเชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับตำนาน และมีการนำตำนานมาประกอบสร้างในบริบทสังคมวัฒนธรรมปัจจุบันสามารถแบ่งผลการศึกษาได้ 3 ประการ คือ (1) พระพุทธรูปข้ามแดนกับการประกอบสร้างพื้นที่

ศักดิ์สิทธิ์ (2) พระพุทธรูปข้ามแดนกับการช่วงชิงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และ (3) พระพุทธรูปข้ามแดนในบริบทของสังคมวัฒนธรรมปัจจุบัน ดังนี้

1. พระพุทธรูปข้ามแดนกับการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ การอัญเชิญพระพุทธรูปจากอาณาจักรล้านช้างเข้าสู่อาณาจักรกรุงรัตนโกสินทร์ในสมัยของรัชกาลที่ 3 ทำให้เกิดพื้นที่เชิงภูมิวัฒนธรรม (Cultural Landscape) สำคัญ คือ การอัญเชิญพระสุก ถูกประกอบสร้างให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่เรียกว่า “เวินแทน” และ “เวินสุก” โดยการประกอบสร้างจากตำนาน การอัญเชิญพระพุทธรูปข้ามแดน โดยเฉพาะพระสุกที่ประชาชนทั่วไปยังมีความเชื่อว่า จมอยู่ในแม่น้ำโขงบริเวณเวินสุก อย่างไรก็ตาม ยังมีกลุ่มคนที่มีความพยายามจะอัญเชิญพระสุกขึ้นมาจากน้ำโขงโดยมีเรื่องเล่าว่า มีการประกอบพิธีอัญเชิญพระสุกขึ้นจากน้ำ เพื่อจะนำไปประดิษฐานไว้คู่กับพระใส ในขณะที่ทำพิธีอัญเชิญนั้น องค์พระสุกค่อยๆ ลอยไหลพ่นน้ำขึ้นมาเองได้ประมาณหน้าอกขององค์พระ แต่แล้วก็กลับจมลงไปอีก แม้อาจมีความพยายามอัญเชิญอีกครั้งก็ไม่ประสบความสำเร็จ จากเหตุการณ์ดังกล่าวชุมชนในพื้นที่ฝั่งโขงยังมีการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยมีการผูกโยงเรื่องพระสุกกับตำนานพญานาค ที่ว่า หลังจากมีการสร้างพระสุกเสร็จแล้ว ก็มีเหล่าพญานาคได้มาขอพระสุกกับเจ้าเมืองล้านช้าง เพื่อนำไปกราบไหว้บูชาในเมืองบาดาล ต่อมาเมื่อพระธิดาองค์โตได้สิ้นพระชนม์แล้ว จึงได้ไปเกิดเป็นพระมเหสีของพญานาค เมื่อมีการอัญเชิญพระสุกผ่านมา พญานาคจึงได้บันดาลให้พระสุกจมลงไปใต้น้ำ ชาวบ้านจึงเชื่อว่า พญานาคและพระมเหสี ซึ่งอดีตคือพระธิดาองค์โตไม่อนุญาตให้อัญเชิญพระสุกไปไว้ที่อื่นนั่นเอง นอกจากนี้ยังประกอบสร้างอาณาบริเวณดังกล่าวให้เป็นพื้นที่ศักดิ์ผ่านประเพณีออกพรรษาช่วง 15 เดือน 11 ของทุกปี โดยมีการเชื่อมโยงกับตำนานบั้งไฟพญานาค เพราะชุมชนมีความเชื่อว่า เป็นการบูชาพระพุทธรูปข้ามแดนที่ถูกอัญเชิญมาประดิษฐานไว้ตามวัดสำคัญในพื้นที่ประเทศไทย จากตำนานดังกล่าวทำให้ชาวบ้านได้ใช้บริเวณพื้นที่เวินสุก และสถานที่อื่น ๆ มาประกอบสร้างให้เป็น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” ผ่านการบรวงสรวงและพิธีกรรมทางศาสนา

2. พระพุทธรูปข้ามแดนกับการประกอบสร้างและการช่วงชิงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ สำหรับกลุ่มนี้เป็น การนำตำนานพระพุทธรูปข้ามแดนมาผลิตซ้ำ โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มย่อย คือ กลุ่มอาศัยตำนานเพื่อประกอบสร้างพระสุกจำลอง กลุ่มที่ใช้ปรากฏการณ์ในการประกอบสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และกลุ่มที่มีความเชื่อว่ามี การครอบครองพระสุกองค์จริง สำหรับกลุ่มที่ 1 และ 2 มีปรากฏอยู่ในหลายพื้นที่ แต่พระสุกจำลองที่ประชาชนนิยมกราบไหว้มีอยู่ 2 วัด คือ พระสุก วัดศรีคุณเมือง และพระสุก วัดหลวงพิสัยเจติยาราม พระสุก วัดศรีคุณเมือง ถือว่าเป็นพระสุกองค์จำลองที่มีอายุมากที่สุด คือถูกสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2420 โดยหลวงปู่สีทัตต์ สุวณฺณมาโจ ถือได้ว่า มีความศักดิ์สิทธิ์ด้านการขอบุตร ลาภ ยศ และความสุขความเจริญในหน้าที่การงาน ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ส่วนพระสุก วัดหลวงพิสัยเจติยาราม สร้างขึ้นโดยพระครูพิสัยกิจจาทร เจ้าอาวาสวัดในวันที่ 21 เมษายน 2536 ด้วยการทำพิธีบวงสรวงอัญเชิญพุทธคุณของพระสุกจากบริเวณพื้นที่เวินพระสุกขึ้นมาและทำพิธีหล่อพระ และประดิษฐานไว้ที่เจดีย์ที่สร้างขึ้นมารองรับองค์พระสุก หลังจากนั้นปรากฏการณ์ขึ้นคือบริเวณเพดานเหนือองค์พระสุก

ภายในเจดีย์ มีน้ำไหลหยดออกมาจากปล่องเพดานตลอดปี จึงมีการสำรวจบริเวณยอดเจดีย์ว่ามีรอยรั่วหรือมีน้ำขังอยู่หรือไม่ แต่ไม่ปรากฏว่ามีน้ำขังและรอยรั่วใด ๆ เกิดขึ้น จากเหตุการณ์ดังกล่าวจึงมีการนำปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมาผูกโยงกับตำนานของพญานาค โดยเชื่อว่า น้ำหยดเกิดขึ้นเนื่องจากมีพญานาคตนหนึ่งนำน้ำมาหล่อเลี้ยงและปกป้องรักษาองค์พระสุก ด้วยปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงทำให้วัดแห่งนี้ไม่มีการทำน้ำพุทมนต์ นั่นคือชาวบ้านที่ต้องการน้ำพุทมนต์ก็สามารถนำน้ำจากเจดีย์พระสุกไปผสมเพื่อดื่มและอาบได้เลย

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้วัดได้นำบาตรใหญ่จำนวน 2-3 ใบ มาตั้งไว้เพื่อรองรับน้ำที่หยดลงมาจากฝ้าเพดาน และมีการประกอบสร้างให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านคติความเชื่อที่ว่า ใครก็ตามที่มีโรค อាកาโรคเจ็บป่วย ปวดแขนขาหรืออาการอื่น ๆ ถ้าได้ดื่มน้ำมนต์นี้ ก็จะหายป่วยได้ รวมทั้งมีการนำน้ำมนต์ดังกล่าวไปใช้ในพิธีปลุกเสกอื่น ๆ อีกด้วย กลุ่มที่ 3 คือ พระสุก วัดศรีธรรมาราม จังหวัดยโสธร ถือว่าเป็นตำนานที่ถูกประกอบสร้างและมีการช่วงชิงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างน่าสนใจ สืบเนื่องจากพระยาอุตรธานีศรีโขมสาครเขตต์ ซึ่งปกครองมณฑลอุตรในช่วง พ.ศ. 2467-2469 ได้ให้นักโทษประหารชีวิตเด็ดขาดจำนวน 8 นาย ช่วยกันค้ำน้ำค้นหาและนำพระสุกขึ้นจากแม่น้ำโขง และได้อัญเชิญมาเก็บรักษาไว้ ที่วัดศรีธรรมาราม รวบรวมปี พ.ศ. 2467-2473 และเปลี่ยนชื่อเป็น “พระคัมภีร์พุทเจ้า” บ้าง “พระพุททมงคลรุ่งโรจน์” บ้าง ต่อมาในยุคของพระเทพสังวรญาณ (หลวงตาพวง สุขินทริโย) เป็นเจ้าอาวาสวัดศรีธรรมาราม และท่านได้กล่าวย้ำๆ กับพระอุปัชฌาย์ว่า “นี่แหละพระสุก นี่แหละพระสุก” (Sumethee, 2016) และถูกประกอบสร้างให้เป็น “พระคู้บ้านคู้เมืองยโสธร” โดยหน่วยงานของรัฐในพื้นที่ จากหลักฐานการกล่าวอ้างดังกล่าวทำให้มีข้อถกเถียงและโต้แย้งเกี่ยวกับตำนานของพระสุกชุดแรก คือ พระสุกองค์เดิมยังจมอยู่ใต้แม่น้ำโขงบริเวณเวินสุก กับพระสุกที่ถูกอัญเชิญขึ้นมาจากแม่น้ำโดยพระยาอุตรธานีฯ

จากเหตุการณ์ดังกล่าว พบว่า กลุ่มที่ 1 และ 2 นั้น ได้นำตำนานของพระสุกมาประกอบสร้างพระสุกองค์จำลอง เพื่อเป็นตัวแทนองค์จริงที่ยังเชื่อว่า “จม” อยู่ภายใต้ลำน้ำโขงบริเวณเวินสุก และเพิ่มเติมตำนานความศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับลาก ยศ และความสุขความเจริญสำหรับพระสุกวัดศรีคุณเมือง ส่วนพระสุก วัดหลวงพิสัยเจติยารามนั้นมีการประกอบสร้างเช่นเดียวกับพระสุกวัดศรีคุณเมือง แต่มีความแตกต่างกันคือ พระสุกวัดหลวงพิสัยเจติยารามนั้นมีการประกอบสร้างด้วยการบวงสรวงอัญเชิญพุททคุณของพระสุกที่จมอยู่ในแม่น้ำโขงขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์เพื่อสร้างพระสุกองค์จำลอง และใช้ตำนานพญานาคมาประกอบสร้างและช่วงชิงเพื่อสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งใหม่ขึ้น ภายใต้ปรากฏการณ์ “น้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์” รักษาโรค อย่างไรก็ตามทั้ง 2 กลุ่มข้างต้นมีความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับตำนานพระสุกในกลุ่มที่ 3 เพราะพระสุกสำหรับกลุ่มนี้ ถูกอ้างว่า “เป็นพระสุกองค์จริง” ที่ถูกอัญเชิญขึ้นมาโดยนักโทษประหาร และใช้เหตุการณ์ดังกล่าวในการประกอบสร้างการได้มาซึ่งพระสุกองค์จริง พร้อมทั้งมีการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งใหม่ขึ้น และที่สำคัญคือ พื้นที่ดังกล่าวไม่ได้มีที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง

ดังเช่นพื้นที่ของทั้ง 2 กลุ่มข้างต้น เพราะพระสุกองค์ดังกล่าวถูกนำมาประดิษฐานไว้ที่วัดศรีธรรมาราม จังหวัดยโสธร ซึ่งเป็นพื้นที่ในลุ่มน้ำชี

จะเห็นว่าการณ์ของพระสุก ก็ยังไม่มีข้อยุติ เพราะขาดหลักฐานยืนยัน ด้วยเหตุนี้จึงถูกนำมาผลิตซ้ำทำให้เห็นพลวัตการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมและการช่วงชิงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในหลายบริบท คือ ตำนานการสร้าง ตำนานการเดินทาง อิทธิปาฏิหาริย์ คติความเชื่อเกี่ยวกับพญานาค จึงทำให้พระสุกเป็นพระพุทธรูปข้ามแดนที่ถูกประกอบสร้างและนำมาผลิตซ้ำมากที่สุด ในบรรดาพระพุทธรูป 3 พี่น้อง และดูเหมือนว่าตำนานพระสุกนอกจากจะถูกบอกเล่าแบบมุขปาฐแล้วยังถูกส่งต่อผ่านการสื่อสารออนไลน์อย่างหลากหลาย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ตำนานพระสุกยังสามารถเดินทางต่อไปได้ในบริบทสังคมวัฒนธรรมปัจจุบัน

3. พระพุทธรูปข้ามแดนในบริบทสังคมวัฒนธรรมปัจจุบัน สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเด็นย่อย ประเด็นที่ 1 คือด้านการท่องเที่ยว เพราะพระพุทธรูปข้ามแดนได้ถูกกำหนดโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จังหวัดอุดรธานีร่วมกับคณะสงฆ์ภาค 8 ได้ร่วมกันจัดโครงการ “นมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เสริมมงคลชีวิตไหว้พระศักดิ์สิทธิ์ 9 วัด” (Tourism Authority of Thailand, Udon Thani Office, 2018) นอกจากนี้ยังถูกโยงกับประเพณีท้องถิ่นอื่น ๆ เช่น การไหลเรือไฟ และประเพณีสงกรานต์ ซึ่งทางวัดและหน่วยงานของรัฐภายในจังหวัดจะจัดขึ้นในช่วงวันที่ 13 ถึง 17 เมษายนของทุกปี โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่วัดโพธิ์ชัย จะมีงานสมโภชและสงฆ์นำหลวงพระใสและพระพุทธรูปข้ามแดนองค์อื่น ๆ ด้วย แต่มีข้อสังเกตคือ จุดเด่นของประเพณีแห่พระในประเพณีสงกรานต์จะเน้นไปที่พระใสเท่านั้น ส่วนพระพุทธรูปข้ามแดนองค์อื่น ๆ มีการกล่าวถึงน้อยมากในงานประเพณีนี้ อย่างไรก็ตาม พระพุทธรูปข้ามแดน ยังถูกประกอบสร้างควมหมายในเชิงสัญลักษณ์สำหรับนักท่องเที่ยวแสวงบุญ แต่ละองค์ ถูกให้ความหมายที่สะท้อนให้เห็นถึงผลลัพธ์ที่จะเกิดจากการกราบไหว้บูชา คือ (1) พระใส คือสัญลักษณ์ของการ “ปกป้องคุ้มครอง มีชีวิตเจริญรุ่งเรือง” (2) พระเสาร์เป็นสัญลักษณ์ของการ “อายุมันขวัญยืน พรั่งพร้อมด้วยโภคทรัพย์” (3) พระสุก คือสัญลักษณ์แห่ง “ความปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ลาภผลมาก มี” (4) พระสวยคือสัญลักษณ์ของความ “มีโชคลาภ ทำมาค้าขายดี” (5) พระเสีงคือสัญลักษณ์แห่งความ “มีสติปัญญาเฉียบแหลม แคล้วคลาดจากเรื่องสุ่มเสี่ยงทั้งมวล” (6) พระศรีบุญเฮืองคือสัญลักษณ์ของ “การมีคนรักคนเมตตา อายุยืนยาว” (7) พระทองแสนคือสัญลักษณ์ของการ “ประสบชัยชนะ แคล้วคลาดปลอดภัย” มีข้อสังเกต คือ ในเชิงการท่องเที่ยว นั้น พระพุทธรูปข้ามแดน ที่นักท่องเที่ยวนิยมกราบไหว้จะมีเพียง 3 องค์ คือ (1) พระใส วัดโพธิ์ชัย (2) พระสุก วัดศรีคุณเมือง รวมทั้งหลวงพ่อบุญพระสุก วัดหลวงพิสัยเจติยาราม และ (3) พระเสีง วัดมณีโคตร ข้อสังเกตเพิ่มเติมคือ พระพุทธรูปที่ไม่ปรากฏในบัญชีกราบไหว้ในพื้นที่เลย คือ พระเสริม ถึงแม้จะมีรูปจำลองในหลายวัดก็ตาม

ประเด็นที่ 2 คือ พระพุทธรูปข้ามแดนในบริบทของสินค้าและเครื่องรางของขลัง สำหรับพระพุทธรูปข้ามแดนในฐานะ “สินค้า” หรือ “เครื่องรางของขลัง” นั้นพบว่า พระพุทธรูปที่มีการประกอบ

สร้างโดยใช้ตำนาน ผ่านพิธีกรรมและการปลุกเสก และเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลายคือ พระใส จนเกิดกระแสเกี่ยวกับพุทธพาณิชย์ในการจำหน่ายพระใส ส่วนพระพุทธรูปข้ามแดนองค์อื่น ๆ ได้ถูกผลิตออกมาเป็นพระเครื่องทั้งในรูปแบบพระพิมพ์เนื้อผง และอื่น ๆ แต่ยังคงถือว่าไม่เป็นที่นิยมในการบูชามากนัก อาจเป็นเพราะว่า พระพุทธรูปเหล่านี้ยังขาดตำนานซึ่งเป็นที่รับรู้และจดจำในเชิงสังคมวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะ ในเรื่องของอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ แต่พระพุทธรูปข้ามแดนเหล่านี้จะมีความโดดเด่นในเรื่องของการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีบทบาทต่อศรัทธาและความเชื่อของชุมชนทั้งไทยและลาว

อภิปรายผลการวิจัย

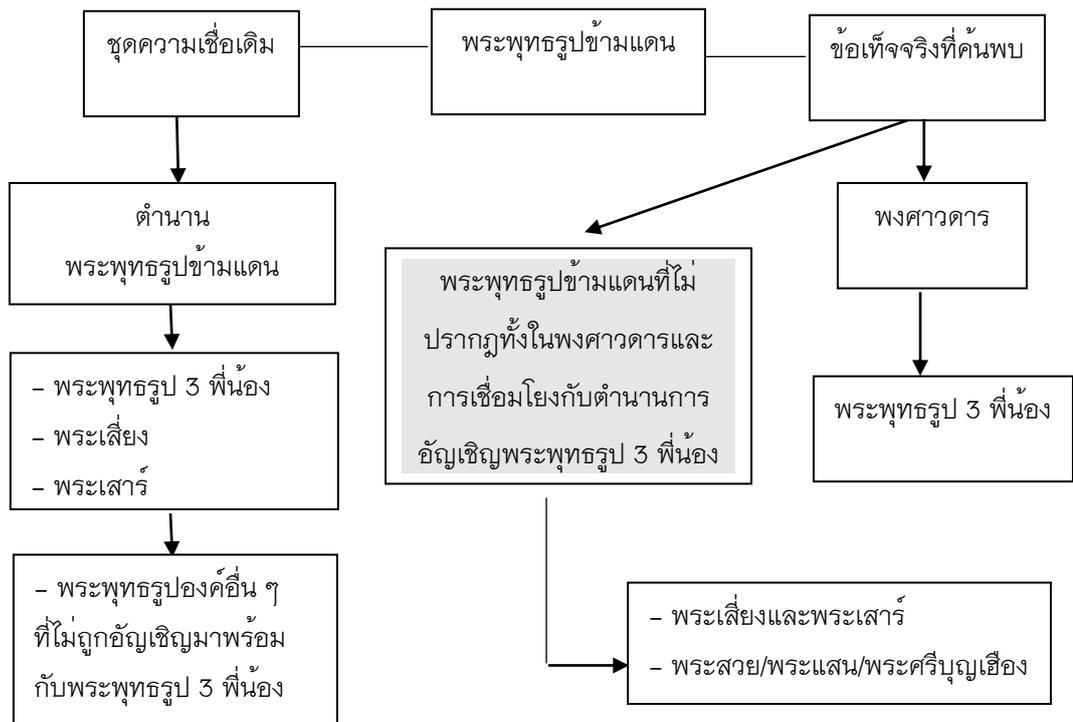
ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า ตำนานพระพุทธรูปข้ามแดน มีการเคลื่อนย้ายข้ามแดนไปมาหลายวาระตามอำนาจทางการเมืองการปกครองในช่วงนั้น ๆ ในการอัญเชิญพระพุทธรูปมายังอาณาจักรกรุงรัตนโกสินทร์ ทำให้เกิดตำนานจนก่อให้เกิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หลายแห่ง สอดรับกับงานวิจัยของ Wannasiri (1997) ที่กล่าวว่า ความศักดิ์สิทธิ์เป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบทางศาสนา มีการใช้ควบคู่ไปกับความเชื่อ (belief) ศรัทธา (faith) ความขลัง (ritual) และพิธีกรรม (rites) และลักษณะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับพระพุทธรูปข้ามแดนที่โดดเด่นคือ แม่น้ำ เช่น เวินสุก และอาคารสถานที่ เช่น หอพระเจดีย์ เป็นต้น สอดคล้องกับงานวิชาการของ Channgam (1991) ที่กล่าวว่า พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มีความหมายครอบคลุมไปถึงสายน้ำ อาคารสถานที่ เช่น พระอุโบสถ เจดีย์ เป็นต้น (และชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปข้ามแดน ยังมีความเชื่อว่า พื้นที่เหล่านี้แผ่ด้วยอำนาจเหนือธรรมชาติที่พิสูจน์ไม่ได้ เช่นเดียวกับงานของ Eliade (1987) ที่กล่าวว่า ลักษณะของความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มีความสำคัญ 3 ประการ คือ เป็นสถานที่สื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นสถานที่แสดงพละคุณภาพศักดิ์สิทธิ์ และเป็นสถานที่แห่งการอุปมาโลกแห่งจินตภาพในศรัทธาและความเชื่อให้ปรากฏ ดังนั้น การอภิปรายผลการศึกษาค้นคว้าที่ 1 ผ่านแนวคิดความศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง จึงสามารถทำให้เห็นผลลัพธ์ของตำนานพระพุทธรูปข้ามแดนที่ถูกอัญเชิญจากอาณาจักรล้านช้างว่า ชุมชนที่มีพระพุทธรูปเหล่านี้ประดิษฐานอยู่ มีการยอมรับตำนาน ความศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่ศักดิ์อย่างชัดเจน ซึ่งผลการศึกษาสามารถนำผลการวิจัยของ Hongsuwan (2011) มาสนับสนุนได้ว่า ตำนานพระพุทธรูปเป็นเรื่องเล่าถึงประวัติความเป็นมาตลอดจนปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับพระพุทธรูป ซึ่งชาวพุทธในดินแดนต่าง ๆ ล้วนมีเรื่องเล่าขานสร้างเป็นจินตนาการผ่านพลังศรัทธาให้เกิดขึ้นเกี่ยวกับประวัติที่มา อำนาจอิทธิฤทธิ์และปาฏิหาริย์ ต่อมาชุมชนได้นำตำนานพระพุทธรูปข้ามแดนมาผลิตซ้ำด้วยการประกอบสร้างจนเกิดการช่วงชิงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ตำนานพระพุทธรูปข้ามแดนยังมีบทบาทในการสร้างความสัมพันธ์ข้ามแดนหรือความสัมพันธ์ไทย-ลาว ในมิติต่าง ๆ ซึ่งพบในงานของ Duangwilai (2013) ที่ว่าตำนานพระพุทธรูปที่เล่ากันแพร่หลายในบริเวณชุมชนชายแดนไทย-ลาว มีบทบาทในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในหลายมิติ อาทิ ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนทั้งไทยและลาว หรือแม้แต่ว่างคนไทยกับ

คนไทย และความสัมพันธ์ในมิติของการประณีประนอมยอมรับทางสังคม เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 1 ยังพบว่า ตำนานพระพุทธรูปข้ามแดนถูกนำไปใช้ในมิติการท่องเที่ยวอีกด้วย ซึ่งพบในงานของ Laorit, Champadaeng & Paengsoi (2015) ที่นำเสนองานไว้ว่า ประวัติความเป็นมาของวัดในพื้นที่หนองคายมีความเกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์สองฝั่งโขงปรากฏหลักฐานจากเอกสาร โบราณสถาน โบราณวัตถุโดยเฉพาะสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช และวัดเหล่านี้มีความสำคัญด้านประวัติศาสตร์ พุทธปฏิมาและภูมิทัศน์ของวัด

ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า พระพุทธรูปข้ามแดนที่มีการนำไปประกอบสร้างและมีการช่วงชิงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างหลากหลาย รวมทั้งมีการเชื่อมโยงกับประเพณีวัฒนธรรม เช่น วันออกพรรษา และวันสงกรานต์ เป็นต้น และพื้นที่ที่เกี่ยวข้องได้ถูกประกอบสร้างให้เป็น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” เสมือนจริงทางสังคมผ่านการบวงสรวง กราบไหว้ ตลอดจนน้ำโขง สอดคล้องกับ Hall (1997) ที่กล่าวว่า ความเป็นจริงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้กระบวนการทางสังคม ชุมชนได้ใช้ประเพณีวัฒนธรรมในท้องถิ่นเป็นเครื่องมือสื่อสารตำนานให้แพร่หลาย สอดรับกับงานของ Kaewthep (2005) ที่ว่า การสื่อสารเป็นกระบวนการที่มนุษย์แต่ละคนใช้เพื่อประกอบสร้างความเป็นจริงขึ้นมา ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นความจริงชุดเดียวกัน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ก็เช่นเดียวกัน เมื่อเวลาผ่านไปช่วงหนึ่ง อาจมีการรื้อฟื้นโบราณสถาน ให้กลับมามีชีวิตอีกครั้งด้วยการประกอบสร้างความเป็นจริงขึ้นมาใหม่ หรืออาจผลิตซ้ำความหมายเดิม แต่มีบางอย่างเปลี่ยนแปลงไป ผลการศึกษาจึงทำให้เห็นว่า พระพุทธรูปข้ามแดน ทั้งองค์จริงและองค์จำลองถูกประกอบสร้างและช่วงชิงพื้นที่ โดยการสร้างตำนานเชื่อมโยงกับตำนานเดิม เพื่อสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ผ่านพระพุทธรูปองค์จำลอง หรือแม้แต่พระพุทธรูปที่ถูกอ้างว่า เป็นองค์จริงขึ้นมา จากการอธิบายผลการศึกษาดังกล่าวทำให้เห็นว่า พระพุทธรูปข้ามแดนนั้น ได้ถูกชุมชนนำตำนานและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีความเชื่อมโยงกับพระพุทธรูปเหล่านั้นมาประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม และส่งต่อตำนานเหล่านี้ผ่านประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนจากรุ่นสู่รุ่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากการศึกษา ทำให้ค้นพบว่า พระพุทธรูปข้ามแดนสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ 1) กลุ่มที่ปรากฏชื่อในพงศาวดาร 2) กลุ่มที่ถูกกล่าวอ้างเชื่อมโยงกับการอัญเชิญมาพร้อมกับพระพุทธรูป 3 ฟัน้อง แต่ไม่มีชื่อปรากฏในพงศาวดาร และ 3) กลุ่มที่ไม่มีชื่อปรากฏในพงศาวดารและไม่ได้ถูกกล่าวอ้างเชื่อมโยงกับการอัญเชิญมาพร้อมกับพระพุทธรูป 3 ฟัน้อง ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลจากพงศาวดาร กลุ่มรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1-4 เป็นหลักฐานในการรับรอง ดังแผนภาพ คือ

ภาพที่ 2: องค์ความรู้ใหม่

สรุป

ตำนานการอัญเชิญพระพุทธรูปข้ามแดนปรากฏอย่างน้อย 2 ช่วงระยะเวลา คือ ตำนานการอัญเชิญพระพุทธรูปเข้าสู่อาณาจักรกรุงธนบุรี จำนวน 1 ครั้ง ได้แก่ การอัญเชิญพระแก้วมรกต และพระบาง อาณาจักรกรุงรัตนโกสินทร์ จำนวน 2 ครั้ง ประกอบด้วย กลุ่มพระพุทธรูป 3 พี่น้องและองค์อื่น ๆ ทำให้เกิดตำนานเกี่ยวกับพระพุทธรูปเหล่านั้นและพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงกับพุทธรูปข้ามแดนได้ถูกประกอบสร้างและมีการช่วงชิงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ด้วยการเชื่อมโยงกับตำนานพญานาค บั้งไฟพญานาค น้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ ผ่านประเพณีวัฒนธรรม เช่น วันออกพรรษา และวันสงกรานต์ เป็นต้น ปัจจุบันพระพุทธรูปข้ามแดนยังคงทำหน้าที่ตัวแทนศาสนาในบริบทสังคมวัฒนธรรมในนามการท่องเที่ยว พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ 9 องค์ และนำไปสู่การสร้างพระเครื่องและของที่ระลึกอื่น ๆ จนกลายเป็นทั้งที่พึ่งทางใจและบางครั้งอาจเรียกได้ว่าเป็น “พุทธพาณิชย์” ได้เช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า ในการกล่าวอ้างหลักฐานสนับสนุนตำนานพระพุทธรูปข้ามแดน ยังไม่เพียงพอ เป็นแต่เพียงข้อมูลที่ “เชื่อว่ามาจาก...” ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควร

ดำเนินการชำระตำนานการอัญเชิญพระพุทธรูปข้ามแดนให้มีความชัดเจน โดยตั้งคณะกรรมการขึ้นมาเพื่อศึกษาข้อเท็จจริง

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า ในพื้นที่ที่มีการประกอบสร้างพระพุทธรูปข้ามแดนหลายองค์ เช่น พระสุก รวมทั้งยังมีการใช้ตำนานพระสุกมาประกอบสร้างให้มีความเสมือนจริงทางสังคมวัฒนธรรม ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของควรมีการศึกษาข้อเท็จจริงด้วยการพิสูจน์หลักฐานทั้งทางประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์และอื่น ๆ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบองค์ความรู้ที่สำคัญ คือ ตำนานพระพุทธรูปข้ามแดน ภายใต้หลักฐานในระดับหนึ่ง แต่ตำนานพระพุทธรูปข้ามแดนในงานวิจัยนี้ ถือว่ายังไม่ค่อยมีข้อยุติใด ๆ ดังนั้น ผู้สนใจอาจจะศึกษาเรื่อง “ตำนานพระพุทธรูปข้ามแดน: มุมมองจากพงศาวดาร จดหมายเหตุและบันทึกการเดินทางทั้งไทยและต่างประเทศ” ซึ่งจะทำให้มีหลักฐานสนับสนุนเพื่อเสริมความเข้าใจทั้งชาวไทยและลาว และมีการยอมรับพระพุทธรูปข้ามแดนในฐานะเป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

References

- Boonrawd, S. (2002). *Buddhist arts of Laos*. (2nd ed.). Saitarn.
- Changgam, S. (1991). *Theology*. Thai Wattana Panich.
- Chaophraya Thiphakorawong. (2012). *The Chronicle of Rattanakosin, Rama 1–4, Vols. 1–2*. Sri Panya.
- Chuwichian, P. (2014). *Lao arts*. Matichon.
- Duangwilai, C. (2013). *Myths of Buddha Image in Thai–Laos Bordering Communities: Conveying of Cultural Meaning and the Role of Enhancing Social Relationship*. Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University.
- Eliade, M. (1987). *The Profane, the nature of religion*. Harcourt.
- Fuengfusakul, A. (2008). *Religious anthropology basic concepts and theoretical arguments*. Department of Social and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.
- Hall, S. (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices*. Sag Publications.
- Hongsuwan, P. (2011). *The legend of the Lanna Buddha image: The power of wisdom in belief and relationship with local*. Research Fund Office.
- Kaewthep, K. (2005). *Content theory group, substance and meaning, in the collection of subject philosophy of communication arts and theory of communication unit 12*. Sukhothai Thammathirat Open University.

- Kolb, E. J. (1978). *A framework for political analysis*. Prentice Hall.
- Sumethee, T. (2016). *Phra Suk Chedi and Phra Thep Sangworayan Museum*. Santisiri.
- Laorit, Y., Champadaeng, S., & Paengsoi, K. (2015). Temple Tour: Guidelines for Developing the Potential of Cultural Eco-Tourism Along Mekong Riverside, Nongkhai Province. *Journal of Graduate Studies*, 12(57), 165–176.
- Nawabut, M. (2001). *Viewpoints of higher education students in Nakhon Ratchasima province on sacred things and life after death*. Nakhon Ratchasima Rajabhat University.
- Phra Dhammarachanuwat. (2008). *Urangkanita* (11th ed.). June Publishing.
- Poonsook, T., Dangsakit, D, Klakong, N., Chekor, M., & Wuttiapradit, H. (2018). *Wat Chedi (Ai Khai) as a “The sacred space” in the tourism context*. <http://human.skru.ac.th/husoconference/conf1/po36.pdf>
- Royal Institute. (2006). *Dictionary of the Royal Institute*. Nanmeebooks.
- Saisingha, S. (2012). *Chedi, Buddha image, Hoop Taem, Sim, Lao and Isan art*. Museum Press.
- Santasombat, Y. (2015). *Borderland and diversity of belief systems: Contested sacred spaces and symbolic dominance*. The Thailand Research Fund.
- Somdej Krom Phraya Damrong Rajanuphap. (2005). *The legend of important Buddha images*. Matichon.
- Srisam-ang, S. (2002). *Order of Lao Kings*. Fine Arts Department.
- Thaweessit, S. (2009). Mekong River Basin Studies: Rivers, People, Borders, Culture, Trade, Politics. *Journal of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University, Special edition*, 7–16.
- Tourism Authority of Thailand. (2018). *Worship the sacred Enhance the auspicious life, pay respect to the holy Buddha 9 Sos*. Tourism Authority of Thailand, Udon Thani Office.
- Wanliphodom, S. (2003). *Basin of Isan civilization* (4th ed.). Matichon.
- Wanliphodom, S. (2020. July 10). *Sacred areas in the early days of Siam. The origin of the “Temple”, the origin of the community*. <https://lek-prapai.org/home/index.php>
- Wannasiri, N. (1997). *Social and cultural anthropology*. Faculty of Social Sciences Kasetsart University.
- Wat Tha Khok Ruea. (2019). *History of Luang Por Thongsaen*. Masanook creative.